

RECENZE A REFERÁTY

O ŽIVOTĚ A DÍLE ČESKÝCH A SLOVENSKÝCH PEDAGOGŮ

Zpracovala J. Purketová a I. Růžičková

Brno, Státní vědecká knihovna 1989, 170 s.

Jde již o šestý svazek bibliografického soupisu-dvojičky, vydávané odborem pedagogické literatury SVK v Brně (OPL SVK). Obsahuje biografickou literaturu — časopisecké (a novinové) články a sborníkové stati, výjimečně i knižní publikace, z období září 1986 až srpen 1988 v to (ve shodě se školními roky) a to především z fondu OPL SVK. Proto jsou téměř ke všem 95 excerpovaným periodikám a k 36 excerpovaným sborníkům připojeny signatury OPL SVK, usnadňující výpůjčky.

Vlastní bibliografický soupis (s. 15—156) nám představuje 705 abecedně uspořádaných českých a slovenských pedagogů (od Absolon, Karel až po Žatkulíak, Ján), na něž se vztahuje 1 040 záznamů různých publikací o nich, tj. v průměru 1,5 záznamu na jednoho. V drtivé většině jde však o záznam jeden. Nejvíce záznamů biografické literatury z uvedeného dvojičky se vztahuje k J. E. Purkyňovi — 54, dále k F. X. Šaldovi — 36, k J. Mátejovi — 11, k V. Chmelařovi, J. Sýkorovi a Z. Nejedlému po osmi, k J. Hrabákovi, I. Hrušovskému, M. Kabeláčovi, J. Krejčímu, G. A. Lindnerovi po šesti, k E. Bajzrové, F. Hrubému, J. Chloupkovi a J. r. Kvačalovi po pěti, atd.

Za každým jménem je přesné datum a místo narození, případně úmrtí. Pod

jménem pak následují číslované bibliografické záznamy biografické literatury o příslušné pedagogické osobnosti. I když se dá na pedagogickou a odbornou profilaci osobnosti leckdy usoudit ze zaměření příslušné publikace (například z jubilejního článku o prof. D. Kubátové v Československé pediatrii, že byla profesorkou pediatrie) nebo přímo z názvu jubilejního článku (například o A. Bartošovi F. Kábele: Sto let od narození význačného speciálního pedagoga), nelze konkrétní charakter pedagogické a odborné činnosti u mnoha osobností takto vyčíst (například u K. Bachela, o němž je článek Sedmdesátiny Karla Bachela, Universitas...; z Universitas lze jen usoudit, že působil na jedné z fakult univerzity, ale ne už, na které a v jakém oboru a v jaké pedagogické hodnosti). Proto by bylo záhodno, aby se za nacionáliemi připojovala nejstručnější charakteristika (profesor filozofie, docent botaniky, atd.).

Leckterému uživateli soupisu nebude též jasné, jak chápou sestavovatelky soupisu pojem pedagog. Patří sem kdysi učící, ale pak se převážně věnující něčemu jinému (například spisovatel V. Pazourek)? Nebo jen vyučující, ale nic k metodice — didaktice — pedagogice nepublikující? (Například prof. K. Absolon, věnující se hlavně speleologickým výzkumům.) Ane-

bo predovšetkým učiteľé-odborníci, ktorí k pedagogice publikujú? (F. Drtina, V. Chmelař, J. Kozlík, F. Lýsek aj). Samozrejme sú osobnosti, ktoré v pedagogických viedach priamo pracujú a vyučujú jim. Kdybychom sa zaměřili len na ty, ktorí v pedagogice publikujú, pak by se jejich počet zmenšil ze 705 na niekoľko desiatok. Užitočné je však informovať, tj. uvádzať biografickú literatúru o všetkých významných učiteľoch, i keď k pedagogice nepublikovali. V každom prípade by však bolo dobré v predmluve stručne vyjasniť pojem pedagog, jak jej v OPL SVK chápou

(snad v každom zväzku dvojročenky).

Po biografickom soupisu o 1 040 záznamech nasleduje rejstřík autorů. Z něho můžeme vyčíst, že nejvíc o pedagogických osobnostech publikoval K. Palkovič — 6 publikací a J. Petr — 5. Svazek uzavírá seznam nerozluštěných šifer.

Další — už šestý zväzok dvojročenky — zpracovaný PhDr. Janou Purketovou a PhDr. Ivanou Růžickovou svědčí o solidní práci a stále stoupající úrovni této významné dvojročenky.

Ludmila Sedláková

Helena Rozinajová

ETIKA HETEROSEXUÁLNYCH VZŤAHOV PRE MLÁDEŽ.

Bratislava, SPN 1989. 1. vydanie, 300 s.

Etika je jedna z najstarších disciplín filozofie. Prvú systematickú prácu z etiky vypracoval už v stredoveku starogrécky filozof Aristoteles. Etika medziľudských vzťahov, najmä však vzťahov medzi ľuďmi a opačným pohlavím — medzi mužom a ženou, je oblasťou veľmi komplikovanou a jej uvádzanie do konkrétneho života je veľmi zložitá. Etika sa zaoberá predovšetkým problémami morálky, ktorá je oblasťou medziľudských vzťahov, a teda aj vzťahu medzi mužom a ženou. Morálka je forma regulácie správania sa a konania človeka, ktorá pôsobí na jeho rozum, city a vôľu. Morálne normy vždy obsahujú isté obmedzenia činov a konania človeka. Keď si však človek uvedomí ich nevyhnutnosť, stávajú sa predpokladom jeho slobodného výboru a regulácie konania. Etika, ako teória morálky, je ve veľmi blízkom vzťahu k pedagogike, ako teória výchovy. Najmä mravná výchova je zameraná na rozvoj pozitívnych duševných vlastností človeka, na formovanie mravných kvalít osobnosti.

Láska, priateľstvo, rodina, otcovstvo, materstvo sú podkladom osobného šťastia iba za predpokladu zachovania etických kritérií vzťahujúcich sa na osobnosť jednotlivca, zasadeného do rámca ostat-

ných ľudí. Česť, dôstojnosť, spravodlivosť, povinnosť, svedomie, zodpovednosť sú nepostrádateľné etické hodnoty, podmienujúce spokojnosť v osobnom živote. Takto uvádza svoju monografiu vysokoškolská učiteľka Katedry Pedagogiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského PhDr. Helena Rozinajová, CSc., ktorá sa už niekoľko rokov venuje aj vedeckovo-výskumnej a publikačnej činnosti v oblasti výchovy mládeže pre manželský a rodinný život. Obzvlášť zameriava svoju pozornosť na východiskovú etapu tejto problematiky — na predmanželské vzťahy medzi chlapcom a dievčaťom. Aj vo svojej Najnovšej publikácii *Etika heterosexuálnych vzťahov* s erudiáciou založenou na dlhoročných skúsenostiach živo a otvorene analyzuje závažné súčasné problémy heterosexuálnych vzťahov pred manželstvom aj počas manželského spolužitia. Jednoznačne a bez utiekania sa ku kompromisom zastáva princípy socialistickej morálky. V každej vete cítiť autorčinu pozornosť prítomnému daniu v rodinnom živote, pre ňu charakteristický zanietený výklad a úprimnú snahu a presadenie mravných náročných cieľov teórie výchovy.

Autorka si v tejto monografii postavila

za cieľ spracovať teóriu etiky, analyzovať niektoré konkrétne oblasti v heterosexuálnych vzťahoch z aspektu morálky pohlavného, manželského a rodinného života. Vzťah mladého muža a mladej ženy v predmanželskom období pokladá za najvýznamnejšie obdobie formovania oboch pohlaví pre morálno-estetické, vysoko humánne a kultúrne heterosexuálne vzťahy v manželskom i mimomanželskom živote. Preto najviac priestoru venuje predmanželským heterosexuálnym vzťahom.

V prvej kapitole sa osobitne venuje aktuálnym a do značnej miery súčasným dobovým problémom mladých ľudí vo vzťahu medzi mužom a ženou pred manželstvom, a položením akcentu na etiku pohlavného života. Je to kapitola o heterosexuálnych vzťahoch v predmanželskom období, podávajúca výberom niektoré náliehavé otázky. Rozpracovaná je na podklade predpokladaných súčasných vplyvov značne uvoľňujúcich heterosexuálne vzťahy v predmanželskom období.

V druhej kapitole venuje autorka pozornosť spolužitiu muža a ženy v manželstve a v rodinnom živote z hľadiska naplnenia cieľov manželstva a funkcií rodiny. Rozoberá manželský život od harmonického spolužitia cez rôzne úskalí manželského života až po rozvod ako najpálčivejší problém súčasnej doby a súčasnej rodiny.

Tretiu kapitolu autorka zostručila a zamerala ju na objasnenie niektorých základných teoretických otázek etiky, morálky, mravnej výchovy. Stručne tu načrtla charakteristiku najzákladnejších etických pojmov, etiku heterosexuálnych vzťahov vysvetľuje ako regulatívno-formatívny činiteľ rozvoja osobnosti.

Etika vzťahu muža a ženy bola v minulosti a je aj v súčasnosti komplikovanou oblasťou, píše autorka. Z hľadiska komplexného prístupu ku konkrétnym javom nebolo možné zotrvať iba na pôde etiky, ale bolo potrebné celkovo rozšíriť pohľad na spracúvanú problematiku. Pohlavný život človeka má viacero významov. Dô-

ležitú úlohu plní v oblasti reprodukcie nového pokolenia, ale aj v oblasti psychiky človeka, jeho šťastia a lásky. Je oblasťou fyzického, ale aj psychického šťastia človeka a teda zasahuje do sféry morálky, psychológie, medicíny, pedagogiky i práva. Prejavovať sa ako morálne vyspelá osobnosť v pohlavnom živote je výrazom vysokej disciplinovanosti a kritériom mravnosti človeka vôbec.

Otázka etiky heterosexuálnych vzťahov je len málo rozpracovaná v etickej i pedagogickej literatúre. To má za následok, že mnohé zásadné otázky nie sú jasne zodpovedané, čo sa pochopiteľne odráža vo výchove mladej generácie v tomto smere. Autorkinou snahou úspešne zavŕšenou bolo toto biele miesto v pedagogike zaplniť. Medzi pedagogmi sa oblasť heterosexuálnych vzťahov a pohlavná morálka vôbec chápe ako „horúča pôda“, a to tak z hľadiska teórie, ako aj z výchovnej praxe. Pritom je to oblasť, ktorá je v centre pozornosti aj v centre kritiky verejnej mienky, o to viac si vážime pozitívne vysoko výkonné úsilie H. Rozinajovej, lebo toto je už v poradí jej piata kniha, ktorá vychádza v 80. rokoch na žeravú tému. Táto monografia je určená pre mládež a završuje trilógiu výchovy pre život v rodine, ktorú okrem nej tvoria práce: *Pedagogika pre rodičov a pedagogika rodinného života pre učiteľov*. Objektom pôsobenia celej trilógie je mládež a jej výchova pre rodinný život. Prácu schválilo MŠ SSR ako pomôcku pri výchove mládeže pre rodinný život. Zhodou okolností vychádza celá trilógia výchovy pre život v rodine, ktorá je výsledkom niekoľkoročnej práce autorky, v krátkom časovom rozpätí, čiže ju nájdete na našom knižnom trhu.

Dr. H. Rozinajová je nesporne veľmi plodnou autorkou, je jedna z mála odborníkov v tejto významnej pedagogickej oblasti. Knižkou *Sex, manželstvo, rodičovstvo*, ktorá vyšla vo dvoch vydaniach (1980, 1984) sa pedagogička H. Rozinajová zaslúžene zaradila medzi úspešných autorov pedagogickej literatúry aj v za-

hraničí. V roku 1984 vyšla v ZSSR jej monografia v ruskom jazyku: Supružestvo, materstvo i otcovstvo.

S rozsiahlou vedeckovýskomnou účasťou vyšla v roku 1981 jej ďalšia práca: Výchova pre život v rodine, ako prvá slo-

venská pedagogická monografia v teórii výchovy pre život v rodine, ktorou autorka položila základ pre túto významnú oblasť výchovy.

Milica Lesáková

Kolektív katedry fyziky Elektrotechnickej fakulty SVŠT DIONÝZ ILKOVIČ

Praha, Jednota československých matematikov a fyzikov a Jednota slovenských matematikov a fyzikov. 87 s.

V roku 1990 si pripomíname desiate výročie úmrtia významnej osobnosti nášho vedeckého a pedagogického života prof. Dionýza Ilkoviča. Ide o osobnosť, vedca, pedagóga a budovateľa vedeckého života na Slovensku a priateľa s Čechmi. Pri jeho nedožitých osemdesiatinách, vyšiel i keď neohlásene zborník ktorého autorami je kolektív pracovníkov, ktorí s prof. D. Ilkovičom vyše dvadsať rokov úzko spolupracovali.

V zborníku sú uvedené rozmanité spomienky na Ilkovičovú prácu vedeckú, pedagogickú i organizačnú. Pamätalo sa i na jeho ľudské vlastnosti. Pre budúce generácie sa takto zachovávajú spomienky ľudí, ktorí dobre poznali z každodennej spolupráce názory a stanoviská D. Ilkoviča.

Autormi príspevkov sú: J. Červínka, J. Smoler, V. Hajko, M. Blažek, J. Krempašský a I. Stríček. Títo hovoria o D. Ilkovičovi, ako zakladateľovi slovenskej vedeckej orientovanej fyziky, úspešnom teoretickom pracovníkovi v polarografii, učiteľovi a organizátorovi na katedre, v ústavoch a vo vedeckom živote.

Prof. D. Ilkovič venoval celý život fyzike, fyzike zdravého rozumu, fyzike premysleného experimentu, a to nielen vo sfére základného výskumu, ale aj v aplikáciách. Pritom nikdy nezabúdal na fyzika ako na človeka, od ktorého vyžadoval nekompromisné, vedecky podložené fyzikálne myslenie, zmysel pre zodpovednosť a pevný charakter. Sám osobne bol v tomto ohľade vzorom.

Podstatná časť v zborníku je venovaná životu a dielu prof. D. Ilkoviča. Narodil sa 18. januára 1907 v Šarišskom Štiavniku, okres Svidník. V Prešove absolvoval gymnázium. V rokoch 1924/25 začal študovať v Prahe na Českom vysokom učení technickom. Zo zdravotných dôvodov (zrak) prešiel na Prírodovedeckú fakultu Univerzity Karlovej. Študoval chémiu, fyziku a matematiku. Po štátnej záverečnej skúške získal stredoškolskú učiteľskú aprobáciu.

Popri výučbe na stredných školách v Prahe, pôsobil v rokoch 1932–38 na Fyzikálno-chemickom ústave Univerzity Karlovej ako nehonorovaný asistent.

Úspešný rozvoj Ilkovičovej vedeckej činnosti sa na ústave prejavil predovšetkým v jeho svedomitej práci v roku 1934, kedy sformuloval vzťah závislosti medzi polarografickým difúznym prúdom, koncentráciou elektrolyzovaného roztoku a veličinami charakterizujúcimi kvantovú ortuťovú elektródu, vzťah všeobecne nazývaný Ilkovičovou rovnicou. Bol to veľký úspech.

Táto a ďalšie vedecké práce, ktoré D. Ilkovič publikoval v rokoch 1932, 1934 a 1936 ho zaradili medzi popredných bádateľov v oblasti elektrochemickej metódy polarografie. Súčasne mu to umožnilo vybrať si štúdijnú dovolenku a pracovať ako štipendista francúzskej vlády v laboratóriu Fyzikálno-chemického ústavu parížskej univerzity.

Prof. dr. Heyrovský si vysoko vážil ve-

deckú činnosť D. Ilkoviča, s ktorým vypracoval teoretické základy polarografie, novej oblasti elektrochémie.

Druhé a to nie bezvýznamné obdobie činnosti D. Ilkoviča nastáva po jeho prechode z Prahy do Bratislavy. Po krátkom pôsobení na stredných školách bol vymenovaný za mimoriadneho profesora fyziky a neskôršie za riadneho profesora. Popri výučbe sa venoval intenzívne i budovaniu vedeckého života na Slovensku (Akadémie).

Toto jeho druhé obdobie bohatého života bolo viac zamerané na pedagogicko organizátorskú činnosť. Sústavne ale pracoval na štúdiijnej literatúre, ktorá mala slúžiť poslucháčom. Po odchode z funkcie hlavného vedeckého tajomníka SAV sa D. Ilkovič intenzívne venoval dokončeniu prác na prvej slovenskej vysokoškolskej učebnici fyziky, ktorá v rokoch 1957–1971 vyšla v piatich vydaniach

v celkovom náklade asi 40 tisíc výtlačkov.

V roku 1977 pri 70. výročí narodenia D. Ilkoviča, udelili mu najvyššie československé vyznamenanie Medailu J. A. Komenského a Prezídium ČSAV mu udelilo striebornú plaketu Za zásluhy o vedu a ľudstvo. Akademik D. Ilkovič zomrel 3. augusta 1980 v Bratislave. Zostala po ňom záslužná práca na poli vedeckom a pedagogickom.

Vydaný zborník, doplnený mnohými rôznymi dokumentami a kópiami jeho vedeckých štúdií je dôstojným uctením si pamiatky tohto skromného muža, ktorý vyšiel zo skromných pomerov na slovenskom vidieku a ktorého otec bol grékokatolícky kňaz. Svojou prácou sa preukázal nielen ako nadaný, skromný, pracovitý, schopný pedagóg a vedec, ale aj ako človek veľkého formátu a príklad pre nasledovanie.

Henrich Janus

REZERV ÚSPECHA – TVORČESTVO *Moskva. Pedagogika 1989, 118 s.*

Slovo „tvůrčí“ často používá jak ve vědeckém jazyce, tak i v hovorovém jazyce. Často hovoříme ne jednoduše o iniciativě, ale o tvůrčí iniciativě, ne o myšlení, ale o tvůrčím myšlení, ne o úspěších, ale o tvůrčích úspěších. Ale ne vždy se zamýšlíme nad tím co je třeba dodat, aby iniciativa, myšlení a úspěch získali přívlastek „tvůrčí“ (s. 3). S tímto východiskem předstupuje před čtenáře kolektiv autorů z NDR, aby objasnil charakter tvůrčího myšlení a tvůrčí činnosti a naznačil, jak lze tvořivost rozvíjet na různých stupních školního vzdělávání, v rámci mimoškolní výchovy i ve výzkumných kolektivech.¹ V první části útlé publikace autoři kladou otázku čím jsou tvůrčí myšlení a činnost charakteristické. Ukazují, že jejich typickou charakteristikou je řešení úloh a problémů, přičemž se postupuje novými, netradičními cestami a získávají se tak nové poznatky. Z úvah autorů vyplývá, že tvůr-

čí činnost je založena na tvůrčím, nekonvenčním myšlení. Rozvoj tvůrčího myšlení je spojen s rozvojem všech rysů tvůrčí osobnosti člověka. Musí být, jak autoři dokládají, postupný, počínaje podněcováním dětí předškolního věku. U dětí i dospělých by měly být rozvíjeny optimismus, houževnatost, společenská angažovanost, pružnost myšlení, atp. Je správné, že autoři důrazně upozorňují na význam a potřebu tvůrčích kolektivů i v dalších částech publikace). Podávají náměty k rozvíjení tvůrčího myšlení dětí různého věku. Shrnují tak již známé, ale praxí stále prověřované a potvrzované poznatky a zkušenosti pedagogické a vývojové psychologie i pedagogiky. Například u dětí předškolního věku doporučují využívat jejich přirozenou zvědavost, spontaneitu, radost ze hry, fantazii a myšlení. Doporučují poskytovat dětem více příležitosti k manipulacím s předměty a hračkami.

autoři si uvědomují, že rozvoj tvořivosti žáků ve škole je podmíněn osvojením obecnějších poznávacích dovedností, resp. dovedností učit se a samostatně si osvojovat poznatky a činnosti. Nabádají učitele, aby své žáky důsledně vedli k aplikaci poznatků při řešení různých náročných úloh a problémů. Za důležité považují, aby se žáci učili analyzovat problémy, formulovat hypotézy jejich řešení a prakticky je ověřovat. To také předpokládá učit žáky kombinovat, přetvářet původní podmínky řešení úlohy, vytvářet více variant řešení problému atp. Docházejí k závěru, že k účinnosti tvůrčího řešení úloh a problémů přispívá písemná a grafická fixace jejich postupů. To souvisí s orientací žáků v problémové úloze na počátku jejího řešení. Autoři doporučují, aby s prvními, jednoduššími úlohami žáci obdrželi konkrétní pokyny k jejich řešení. Postupně by měly úlohy nabývat na složitosti, náročnosti a žáci by se měli učit relativně samostatně nalézat postupy jejich řešení.

Zajímavé jsou úvahy o diagnostice schopností a vlastností spojených s tvůrčím myšlením. Jeden z autorů (G. Biclak) nastiňuje několik praktických přístupů k této diagnostice ve školské praxi. Stručně popisuje analýzu žákovské činnosti, které může odhalit příčiny nedostatků v učebním stylu a přispět k nalezení reálných učebních možností žáků. Diagnostické informace může přinést promyšlený pedagogicko-psychologický experiment či výzkumná beseda. Zdá se, že ve školské praxi může poskytnout cenné informace o žákově myšlení podrobná analýza řešení série různě náročných učebních úloh a problémů. Autor uvádí příklad série matematických úloh zjišťujících schopnost abstrahovat, zobecňovat, logicky myslet atp.

Ve druhé části autoři osvětlují některé možnosti aktivizace žáků a rozvíjení jejich tvůrčího myšlení ve škole, ale i v mimoškolní výchově a vzdělávání. Za základ rozvoje aktivity, samostatnosti a tvořivosti považují diferencovaný pří-

stup k žákům s cílem rozvíjet jejich osobnost v rámci poznatých reálných učebních možností. Znamená to stavět před žáky diferencované, přiměřené požadavky a úlohy. Ale nejen to: jde také o respektování individuálních vlastností a schopností žáků v procesu řešení diferencovaných učebních úloh. Individuální přístup učitele se projevuje i v tom, jak citlivě reaguje na výkon žáka, jak funkčně koriguje nepřesnosti a chyby v tomto výkonu, jak žáka podněcuje k houževnatosti, k překonávání učebních problémů, jak u něho probouzí radost z řešení problému a poznání vůbec. Správně autoři připomínají, že úspěšná diferencovaná výuka předpokládá „vstupní“ diagnostiku schopností, vlastností a učebních možností žáků.

Diferencovaný přístup k žákům je založen též na respektování věkových zvláštností a možností žáků. Autoři proto poukazují na specifické činnosti mladších žáků, starších žáků a studentů vysoké školy. Začínají však úvahami o rozvíjení tvořivosti v předškolním věku. Zde vidí velké možnosti ve hrách dětí. Uvádějí názor, že úroveň tvůrčí činnosti dětí nezávisí na tématu hry, ale na jejím charakteru. Proto doporučují širěji využívat tvůrčí hry, jejichž náměty vytvářejí děti. Velké možnosti motivační přisuzují autoři improvizovaným hrám. Zastávají názor, že již v tomto útlém věku je třeba učit děti dívat se na úlohu jako na požadavek, problém, o kterém musejí přemýšlet a podávat návrhy jeho řešení, resp. ideje řešení.

U starších žáků je samozřejmě více příležitostí k rozvoji jejich tvořivosti. Oprávněný je požadavek autorů, aby žáci samostatněji formulovali návrhy řešení a prověřovali jejich nosnost. Za prostředek rozvoje tvořivosti žáků ve škole považují problémovou výuku založenou na komplexní dovednosti žáků řešit problémy. Domnívají se, že problémová výuka by měla nalézat uplatnění u těch témat, jejichž znalost je pro žáky klíčová. Odhadují, že asi 20 % vyučovacích hodin může být ve škole realizováno problémově.

Uvádějí příklady použití prvků problémových metod. K těmto metodám řadí problémový výklad, problémovou diskusi, heuristickou metodu a výzkumnou metodu.² Správně podotýkají, že problémovou výuku je žádoucí zabezpečit soubory úloh, např. jejich sbírkami. Otázkám problémové výuky mohli autoři věnovat více pozornosti, zejména její metodice a organizaci tak, aby bylo např. zřejmé, jak může učitel zapojovat do řešení problému více žáků ve třídě, jak lze uplatňovat diferencované problémové úlohy v reálné školské praxi apod. Z myšlenek autorů vyplývá, že účinnost problémové výuky je podmíněna výběrem učiva, metodickým rozpracováním problémové vyučovací hodiny (či jiné formy výuky) a zabezpečením tvořivé činnosti žáků vhodnými učebními pomůckami a sbírkami diferencovaných učebních úloh a problémů. Významná je nejenom metodická, ale i odborná erudice učitele a příznivé podmínky pro přípravu a realizaci problémové výuky ve škole.

Je správné, že autoři upozorňují na práci s nadanými žáky, tedy na problematiku, jejíž význam se v současnosti opět začíná docenovat. Na základě zkušeností autoři dospěli k závěru, že je účelné těmto žákům zadávat doplňující, náročnější úlohy s motivačním nábojem, zapojovat je do práce se slabšími spolužáky a umožnit jim aktivní účast v pracovních skupinách řešících náročnější praktické problémy.

Tvořivá činnost žáků v jejich mimoškolní práci by měla být podle autorů orientována na řešení reálných, společensky prospěšných úkolů. Za užitečné pokládají řešení problémů ve skupinách i s účastí novátorů z praxe (skupinové řešené problémy) a didaktické hry. Řada námětů v knížce zaznívá k rozvoji tvořivosti vysokoškolských studentů. Zde by mělo podle mínění autora dílčí podkapitoly J. Kleina docházet k užšímu propojování teorie a praxe při řešení odborných problémů i k dalšímu rozvoji poznávacích dovedností studentů. Studenti by si měli osvojovat metody vědecké práce, k če-

muž mohou přispět i kursy tvůrčí činnosti. K využití se nabízejí rozmanité formy zapojování studentů do tvůrčí činnosti: vědecké kroužky, řešení společensky důležitých odborných problémů ve cvičeních, v rámci stáží a praxí a v ročníkových projektech, specializované studium a stáže na jiných vysokých školách, účast studentů v konkurencích, jejich aktivní podíl na publikační činnosti katedry atp.³ Z této podkapitoly vyplývá, že je žádoucí, aby si studenti osvojovali metodologické vědomosti a zejména dovednosti. To jim umožní samostatně si osvojovat nové poznatky a činnosti a tvůrčím způsobem řešit i náročnější problémy praxe.

Třetí část publikace uvádí další možnosti rozvíjení tvořivosti ve vědeckých kolektivech a v kolektivech zlepšovatelů a vynálezců i v řídicí činnosti vedoucích pracovníků. Tato část je podnětná pro ředitele škol a další řídicí funkcionáře a vysokoškolské pedagogy. Publikaci uzavírají úvahy o využití informační a komunikační techniky v tvůrčí práci (usnadnění zpracování informací, využití expertních systémů atp.).

Publikace jistě přináší hodně podnětů využitelných při promýšlení způsobů aktivizace žáků a studentů k tvůrčímu myšlení. Řada těchto podnětů je již známá, některé náměty by bylo možné rozvést a metodicky konkretizovat a doplnit novějšími poznatky z oblasti psychologie a pedagogiky tvořivosti. Celkově však lze útlou příručku hodnotit pozitivně jako užitečný zdroj pohledů na možnosti rozvíjení tvořivosti mládeže i dospělých. S chutí si ji přečtou nejenom mladí pedagogové a učitelé, ale i zkušenější pedagogičtí pracovníci.

POZNÁMKY

¹ Autorský kolektiv tvoří V. Kalvejt, G. Nojner, F. Kliks, Ch. G. Melchorn, A. Kossakovski, G. Biclak, I. Launer, E. Drefenštedt, V. Štejnhjofel, I. Kompas, K. Ch. Njunberger, R. Fos, G. Fejerabend,

Ch. Chenšel, G. Fogel, Ch. Klein, I. Chemmerling, G. Lelchorn, G. Krjober, M. Cherlich, M. Kauke.

² Podrobněji je tato klasifikace problémových metod rozvedena v monografii Lorner, I. J.: *Didaktické základy metod výuky*. Praha, SPN 1986.

³ Zasvěceněji je o formách rozvoje tvořivosti studentů pojednáno ve studii — Votruba, L.: *Výchova studentů k tvůrčí práci*. Praha, Academia 1984.

Vlastimil Švec

PERSPECTIVES — PROSPECTS — PERSPEKTIVY

Časopis Unesca, věnovaný světovému dění v oboru výchovy a pedagogiky, vychází čtvrtletně v angličtině, arabštině, čínštině, francouzštině, ruštině a španělštině. Francouzská verze nese název Perspectives, anglická Prospects, ruská Perspektivy. Osmnáctý ročník má ve francouzském a anglickém vydání publikovaném v Paříži v roce 1988, ruský překlad vycházející v Moskvě má v roce 1989. Průběžné číslování svazků 65—68 je shodné, obsah jednotlivých mutací rovněž. Svazky mají jednotnou strukturu a obsahují 4 oddíly: Stanoviska a diskuse, Ústřední téma, Tendence a fakta, Přehled po literatuře.

V prvním oddíle — *Stanoviska a diskuse* — v čísle 65 analyzují Z. Báthory a J. Joó problém nadaných dětí v Maďarsku. Objasňují dvě možné alternativy zdokonalení jejich výchovy: buď cestou budování výběrových škol pro nadané (řešení elitářské), nebo zvýšení účinnosti a úrovně školského systému jako celku (řešení demokratické). — G. Z. Vukadinović se zabývá přípravou žáků na sebevzdělávání. Ve své úvaze se opírá o výsledky získané v Jugoslávii při ověřování mezinárodního programu Unesca CODIESEE, který studuje bezprostředně motivované učení v kontextu permanentního vzdělávání a jeho vliv na školní osnovy, organizaci vyučování a součinnost učitelů a žáků.

Úvodní stati čísla 66 otevírají diskusi o pedagogice jako vědě. Článek Proměny termínu „pedagogie“ od F. Bestové osvětluje historický vývoj tohoto pojmu ve francouzské kulturní tradi-

ci i odlišná jeho pojetí u různých autorů současnosti. — C. E. Oliveira z Argentiny se zamýšlí nad nejasností základních noetických problémů pedagogiky, hlavně pak pedagogiky srovnávací a vyslovuje pochybnost o oprávněnosti jejich zařazení mezi společenské vědy.

Číslo 67 je uvedeno statí C. Broska, věnovanou jedné z významných proměnných při srovnávacím studiu vzdělávacích soustav a to dimensím (územní, demografické, ekonomické) té které země. Autor analyzuje specifické rysy vzdělání v malých státech (například ostrovních v Indickém a Tichém oceánu) a požaduje další prohloubené studium jejich problémů. — Další stať se zabývá plánováním kvality výchovy; charakterizuje odlišnost informací, jež vedou k rozhodování na různé úrovni (celostátní, národní, lokální, rozhodování ředitelů škol a řidičů i učitelů týkající se jednotlivého žáka).

V úvodním článku čísla 68 nazvaném Etika, vývoj, výchova uvažuje R. M. Miller z Kanady o etické dimenzi společenského vývoje a o úloze výchovy v procesu rozvoje jednotlivce i společnosti. — Studie francouzských autorů F. Orivela a F. Sergenta hledá odpověď na otázku o užitečnosti mezinárodní pomoci poskytované školství ve státech ASS (Afrique subsaharienne). Na základě kritické analýzy současného stavu dochází k závěru o potřebě změnit druhu příspěvků a o nutnosti lépe koordinovat činnost jednotlivých dárců.

Přistupujeme k hlavnímu oddílu Per-

spektiv, jímž je *Ústřední téma*. V číslech 65 a 66 je jím dálkové studium. První stať čísla 65, jejímž autorem je A. Kaye z britské Open University, charakterizuje současný stav dálkového studia ve světě. Ze skromných počátků v polovině 19. století se vyvinul systém, jehož studenti se v současnosti počítají na desítky miliónů a jeho pracovníci se sdružují v asociacích na všech kontinentech. Tato skutečnost vyvolává jako jeden z prvních problémů objasnění pojmu dálkového studia; jeho řešení je o to obtížnější, že se v různých jazycích užívá k jeho označení různých termínů jako synonym (například ve francouzštině *l'enseignement „a distance“*, „ouvert“, „par correspondance“). Charakteristickým rysem dnešních institucí dálkového studia ve světě je jejich značná rozrůzněnost, projevující se v obsahu, organizaci, prostředcích i metodách jejich činnosti.

Pokud jde o typy institucí (veřejných i soukromých) lze je podle údajů Univerzity spojených národů a Mezinárodního centra pro dálkové studium /UNU/ICDL/ rozlišit tři skupiny; instituce, jejichž jediným úkolem je zajistit dálkové studium (typ A); instituce tradiční, mající jednu část určenu pro dálkové nebo externí studium (typ B); instituce tradiční, které provádějí dálkové studium, avšak nemají zvláštní oddělení specializované na tuto činnost (typ C). Pokud jde o úroveň vzdělání, kterou dálkové studium poskytuje, uskutečňuje se na úrovni školy prvního a druhého stupně, university prvního a druhého cyklu i university třetího cyklu, postgraduálního studia a permanentního vzdělávání dospělých. Co se týká prostředků jsou nejčastěji užívány tištěné materiály; doplňují je rozhlasové a televizní pořady, audio- a video kazety, počítače a technika informatiky. Užívání těchto prostředků nemá být překážkou styku — i když na vzdálenost — mezi vyučujícím a studentem. Kontakty se uskutečňují na soustředěních, individuálními i skupinovými konzultacemi a diskusemi, písemným a telefonním stykem atd. Nové gene-

race počítačů otevírají perspektivy dalšího rozvoje dálkového studia ve světovém měřítku.

Některé z uvedených otázek jsou podrobněji rozpracovány v dalších příspěvcích. Principy plánování dálkového studia na základě systémové analýzy teoreticky osvětluje a na dvou příkladech ilustruje A. Villarroel z Venezuely. O pedagogických problémech (obsahu, metodách, hodnocení, komunikaci vyučujících a studentů), které s sebou nese užívání různých prostředků dálkového studia, pojednává O. S. Dewal z Indie. Při dálkovém studiu hraje prvořadou úlohu kvalita pedagogických materiálů; jaké materiály jsou vhodné z hlediska potřeb rozvíjení vzdělanosti ve „třetím“ světě ukazuje příspěvek A. B. Zahlana. O možnostech, které nabízí dálkovému studiu rozvoj počítačové techniky jedná stať F. Henriho z Kanady; nejnovější počítače, zapojené do mezdružicového systému, umožňují komunikaci učitele a žáka i začlenění do učící se skupiny bez časového a prostorového omezení. Ekonomické problémy, spojené s dálkovým studiem, řeší G. Rumble z Anglie; podává kritickou analýzu ekonomických argumentů pro dálkové studium ve srovnání s tradičním školním a univerzitním systémem.

Řešení problémů dálkového studia pokračuje v čísle 66. Je mu věnován 6 příspěvků, zabývajících se některými systémy dálkového studia z aspektů různých profesí, jež se na jejich realizaci podílejí. Autorem statí o přípravách, založení, pedagogické práci a řízení univerzity Terbuka v Indonésii je její rektor Srtijadi. Tvůrce programu dálkového studia R. M. C. Siaciwena ze Zambie řeší specifické problémy přípravy externích studentů k získání diplomu jednak z oboru humanitních a pedagogických věd, jednak učitelské způsobilosti pro výchovu dospělých. Profesorka srovnávací pedagogiky E. Potulická informuje ve své studii o činnosti rozhlasové a televizní univerzity v Polsku (Nauczycielsky Uniwersytet Radiowo-Telewizyjny — NURT); tato uni-

verzita působící od roku 1974, se zaměřuje hlavně na další vzdělávání učitelů všech stupňů; účastníci mají k dispozici nejen programy sdělovacích prostředků, ale i tištěné materiály, které jim umožňují kvalitní přípravu ke zkouškám: v letech 1974–76 se jich zúčastnilo 76,4 % ze 45 790 zapsaných.

Služeb hromadných sdělovacích prostředků využívá také rozsáhlá síť dálkového studia v Číně; v jejím čele je Centrální rozhlasová a televizní univerzita (URTC), jež podle sdělení Zhao Yuhui patří nejen k největším vysokým školám v Číně, ale i k nejvýznamnějším univerzitám dálkového studia na světě. Podle informace D. Lecourta bylo Národní středisko dálkového studia založeno v Paříži roku 1939 a od roku 1983 má již 6 poboček v různých francouzských městech; jeho vývoj jeho činnosti směřuje k úzké spolupráci s vědeckými ústavy různých oborů (agronomie, organické chemie, průmyslové robotiky apod.) a k využití nových technologií komunikace s cílem posílit efektivitu pedagogického působení. V závěru oddílu, věnovanému dálkovému studiu, je zařazena jednak zpráva o projektu otevřené univerzity v Jeruzalémě (arabsky Al-Qods) od W. Kamhawiho a vzpomínky ugandské studentky N. Ismail na jednoroční studijní pobyt na Open University v Londýně.

Druhým Ústředním tématem 18. ročníku je výchova dospělých. Šest z osmi článků čísla 67 se zabývá alfabizací v zemích „třetího“ světa: v Zambii (autor D. M. Mutava), v Botswaně (S. Gaborone a d.), v Tanzanii (P. A. K. Mushi), v Karibské oblasti (D. Jules), v Latinské Americe (C. A. Torres), v Thajsku (K. Amatyakul a Ch. O. Jones). Jak je z příspěvků patrné, je uskutečňování různých iniciativ výchovy dospělých závislé na politickém klimatu té které země. Z uplatňování tří koncepcí alfabizace — amerického misiónáře F. Laubacha, Brazilce T. Freie a Unescem vypracované a M. H. Bholou propagované alfabizace funkcionální — je nejvíce pozornosti věnováno posledně

vedené. Programy funkcionální alfabizace obsahují nejen výuku čtení, psaní a počítání, ale také odborné a technické poznatky, které dospělým dovolují se zapojit do hospodářského, společenského a občanského života. Při plánování alfabizčních programů je nutno si jednak ujasnit, v čem tkví specifické potřeby dospělých v kontextu dané společnosti, jednak statisticky zjistit, jak velké části obyvatelstva se akce týká. — Zkoumání úrovně gramotnosti na kanadském venkově se s použitím dotazníků u malého vzorku obyvatelstva zabývá W. T. Pagan; navrhuje změnu dosavadního programu s cílem, aby se celková učební situace stala pro dospělé produktivnější. Vzdělávání dospělého obyvatelstva na venkově v SSSR se zabývají V. G. Onouchkine a L. N. Lesokhina; ukazují, že dosavadní formy — večerní školy a dálkové studium — jsou postupně nahrazovány Středisky vzdělávání dospělých (COV — Centry obrazovanijsa vzroslych), neboť umožňují lepší přizpůsobení požadavkům prostředí a života různých společenských skupin i jednotlivců.

Třetím Ústředním tématem v čísle 68 je profesionální orientace žáků. Úvodní stať A. G. Wattse podává přehled její problematiky z hlediska srovnávací pedagogiky. Nastiňuje stav volby povolání ve školách různých zemí, zabývá se vývojem jejich koncepcí a charakterizuje její model, jenž by — podle autorova soudu — mohl mít širší mezinárodní uplatnění; závěr obsahuje zamyšlení nad problémy volby povolání ve škole se zřetelem k sociálně-ekonomické situaci v zemi (nezaměstnanosti, feminizaci atd.). Orientace na povolání má ve škole významnou úlohu, neboť představuje spojovací článek mezi výchovněvzdělávacím a ekonomickým systémem státu, mezi potřebami žáků a potřebami společnosti a mezi současnou a budoucí životní situací žáka. Proto profesionální orientace nemá být chápána v úzkém rámci společenských potřeb, případně potřeb zaměstnavatelů; je-li koncipována jako integrální součást výchov-

ného systému, může přispět k osvobození od dehumanizujících tendencí, které si přináší z minulosti. Škola by při volbě obsahu a organizace výuky měla mít na zřeteli ekonomické a sociální potřeby společnosti i potřeby jednotlivce v jejich vzájemných souvislostech a měla by pomáhat žákům získávat znalosti, které by jim umožnily zvažovat vlastní možnosti, jak s ohledem na dynamický rozvoj své osobnosti tak společnosti, jejíž jsou součástí.

V dalších statích tohoto ústředního tématu se autoři soustředí na dílčí problémy volby povolání žáků. U. Kann ze Švédska v článku s titulem Profesionální orientace a trh pracovních sil: orientace na změnu nebo přizpůsobení? řeší otázky volby povolání z hlediska cílů a teoretických i politických aspektů, s ohledem na třídní, etnický, kulturní a náboženský původ, na pohlavní rozdíly a zamýšlí se také nad odbornou přípravou poradců. — Na aktuální otázky profesionální orientace mládeže a jejího uplatnění v zaměstnání, které se v posledních dvou desetiletích projevují v západní Evropě, upozorňuje K. Roberts z Velké Británie. Začleněním přípravy na povolání do školních osnov se zabývá Španělka M. L. R. Moreno. Že významným pomocníkem při volbě povolání mohou být počítače systému SIGI a SIGIPLUS ukazuje Američan M. K. Katz. Propojení služeb, zajišťujících volbu povolání a zvýšení jejich účinnosti jsou věnovány články P. Plantza z Dánska a J. Pellerana z Francie.

Téma profesionální orientace zůstává ústředním tématem také v čísle 69, tj. prvním svazku dalšího ročníku *Perspektiv*. Obsahuje informace o formách a způsobech přípravy na povolání v Peru, Japonsku, Nigérii, Novém Zélandě, Austrálii a Německé demokratické republice.

Zprávu o nich přineseme příště v recenzi 9. ročníku *Perspektiv*.

V oddílech *Tendence a fakta* jsou uveřejněny následující příspěvky: C. Ornelas: Decentralizace vzdělání v Mexiku (s. 109—118). — Z. Jennings: Vzdělávací program pro venkov a zemědělství (RE-AP) v Běelize (s. 119—130). — P. G. Altbach: Mezinárodní dimenze odborných časopisů (s. 269—278). — L. I. Rouvinski: Experimentální škola pro ranou přípravu na učitelské povolání v SSSR (s. 279—284). — O. Lennon: Kulturní rozdíly, kognitivní styly a vzdělání v Latinské Americe (s. 433—441). — D. Mbuyi: Školní učebnice a národní integrace ve východní Africe (s. 579—592). — A. M. Pita de Melo: Příčiny školního selhání ve státě Bahia v Brazílii (s. 593—605).

V závěrečné části časopisu najdeme biografie významných osobností a zprávy o knihách: o životě a díle W. von Humboldta (1767 až 1835) se dočteme v čísle 65; k dalším významným osobnostem patří A. Sutherland Neill (1883—1973) v čísle 66, Lev N. Tolstoj (1828—1910) v čísle 67, Jean Borotra (nar. 1899) v čísle 68.

Unescem vydávaný čtvrtletník *Perspektivy* představuje významný zdroj poznání současné výchovy, pedagogiky a školství jak v rozvinutých tak rozvojových zemích všech světadílů. Pro naše čtenáře se rozšiřují možnosti jeho studia a využití jednak pro komplexnost překladu do ruštiny celých čísel (na rozdíl od dřívějších svazků s výběrem statí), jednak pro snazší cenovou dostupnost (roční předplatné činí 4,80 rublů proti 100 francouzským frankům jiných jazykových mutací).

Věra Mišurcová